

MAKKAI BÉLA*

**A BALKÁNI „LŐPOROS HORDÓ” IZZÓ KANÓCA
BOSZNIA-HERCEGOVINAI KONFLIKTUS-LELTÁR A VILÁGHÁBORÚ
ELŐESTÉJÉN**

*THE BALKAN POWDER KEG - THE BURNING FUSE
THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN CONFLICT-AN INVENTORY
ON THE EVE OF THE WWI*

ABSTRACT

This study outlines how the Austro-Hungarian Monarchy, with emphasis on the international power constellation, went through the process of occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878 to the later annexation in 1908. This process was characterized by internal difficulties which were imbued by different historical traditions, three cultures and four religions. It slowed the modernization efforts of the Kállay era. The author points out that the “civilianizing” mission of the Monarchy got on well with the urge for colonial exploitation, fiercely criticized by the nationally and socially divided elite, also living with the possibilities of the limited constitution of 1910.

Serbia, as the Piedmont of the South Slavic unification, was involved in the custom war with its imperial neighbour between 1906 and 1910 by the means of international propaganda, border provocation and support of secret organizations in order to achieve the separation of the two provinces.

The issue had been further complicated by the great Croatian reunification efforts, majorly supported by Archduke Franz Ferdinand. His personage was eliminated in 1914, by the Serbian Government through its terrorist organization Black Hand (Crna Ruka) endorsed by the Tsarist Empire Alliance. This is how the first gunshot in Sarajevo sparked the flame which led to the WWI.

1. A Monarchia és a Nyugat-Balkán a berlini kongresszus után

Az 1878-as berlini nagyhatalmi konferencia Bosznia-Hercegovina sorsát hosszabb távon kívánta rendezni, mégpedig azon egyezményes elv szerint, hogy biztosítsa a nemzeti- és szociális elégedetlenségektől forrongó tartományok megbékítését és az európai civilizációhoz való fokozatos felzárkóztatását. Ez az álláspont kimondatlanul is magában foglalta a balkáni orosz expanzió feltartóztatásának igényét. (Aminek egyes következménye volt a San Stefano-i Nagy-Bulgáriának, mint ortodox-szláv „bázis-államnak” a három eltérő státuszú tartománnyá tagolása.) Az Osztrák–Magyar Monarchia – mint afféle „ENSZ-mandátumot” – azért nyerhette el a kettős tartomány igazgatását, mivel a megelőző időszakban igazolta „mértéktartó protektori hatalom” karakterét a Nyugat-Balkánon. Így kapott főszerepet a térségi hatalmi egyensúly fenntartásában. Ezért az előnyért kisebb áldozatnak számított a Porta és a független államiságát elnyert Szerbia neheztelése, mely utóbbinak délszláv „területegyesítő” igényeivel komolyan számolni kellett (miután ismét elnyerte Oroszország támogatását). Ennek veszélyeit azonban a három császár dinasztikus együttműködése a '80-as évek végéig mérsékelni tudta.

* Dr. Makkai Béla CSc, tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészettudományi Kar.

A kettős tartomány életében e viszonylag kiegyensúlyozott diplomáciai környezetben a békés építkezés korszaka következett. A katonai közigazgatást 1880-tól az osztrák–magyar közös pénzügyminisztérium égisze alatt polgári kormányzás váltotta fel. Kállay Benjámín emberöltőnyi szolgálati ideje (1882–1903) konszolidációs eredményekkel teljes, noha a „civilizációs” intézkedések elfogadottsága nem mindig igazolta vissza a kormányzati szándékokat. Heves ellenkezést váltott ki 1881-ben bevezetett általános hadkötelezettség, a nagyságrendekkel megemelkedő hivatalnoki létszám¹ és az ezzel járó bürokrácia, de idegenkedve fogadta a helyi lakosság a helyi hagyomány- és izlésvilágba nehezen illeszkedő intézményalapításokat és újításokat is.² Különösen igaz ez a korábbinál sokkal intenzívebb adóztatási gyakorlat meghonosodására, ami az adóterhek megtöbbszöröződéssel hosszú távú elégedetlenség forrásává lett.

A századfordulón a később világháborús válságövezetté váló térség konfliktusainak csírái már jól láthatóak.³ 1903-ban a délszláv világban jelentős hatalmi átrendeződés ment végbe: Dalmáciában a preferált olaszok helyette a horvát–szerb többség vette át az irányítást.⁴ Horvátországban szociális és politikai forrongások közepette véget ért Khuen-Héderváry Károly 20 éves bánága,⁵ Boszniában Kállay után új kurzus kezdődött Burián István pénzügyministersége alatt, aki a muzulmánok helyett immár a relatív többségben lévő szerbek együttműködésére kívánt építeni.⁶ Szerbiában pedig nem csak véres dinasztiaaváltás történt, de külpolitikai szemléletváltás is. A Monarchia tegnapi vazallusa csakhamar gazdasági vitába bonyolódott a mezőgazdasági exportvámok emelése miatt északi szomszédjával, ami egy fél évtizedes vámháború és a diplomáciai kapcsolatokban fordulatot hozó változások nyitánya lett. A nemzetközi viszonyokban baljós előjelnek számított, hogy egy német banki konzorcium finanszírozásával megépült a Berlint Bagdaddal összekötő transzkontinentális vasútvonal, s így a világ második gazdasági hatalma, mint új erőteljesítő megjelen(het)ett a közel-keleti olajmezők térségében. Mindezek fényében az osztrák–magyar katonai vezérkar főnöke, Conrad von Hötzendorf preventív háború megindítását sürgette a birodalom déli szláv tömbjeinek elszakításával fenyegető Szerbia ellen. A presztízis okokból gyarmatszerzési terveket melengető Ferenc József szándékai azonban találtak az új külügyminiszter, Alois Lexa von Aerenthal külügyminiszter ambiciózus törekvéseivel. Annak ellenére, hogy ifj. Andrassy Gyula, vagy a konstantinápolyi nagykövet, Pallavicini János őrgróf ellenezte ezeket. Hasonló véleményen volt Tisza István gróf is, aki a délszláv nemzetiségi tömegek veszélyes meghatározódásától tartott. Az hazai horvát-ság ugyanakkor támogatta az annexió tervét a trialisztikus területgyejesítés programjának megfelelően. Amikor aztán az 1907. évi angol–oros antanttárgyalásokon hajótörést szenvedett a tengerszorosok orosz átjárásának terve, Izvolszkij külügyminiszter a Monarchia támogatását keresve éppen Bosznia kérdésében tudott kedvező ajánlatot tenni Aerenthalnak. Az osztrák–magyar külügyminiszter 1908 elején ismertette elképzeléseit az ellenségessé vált Szerbia kikerülésével megépítendő Szandzsák-vasútról, amit Izvolszkij, veszélyes provokációnak nevezett, s a franciákkal karöltve az 1903-as mürzstegi megállapodás betartására intette osztrák–magyar partnerét.⁷ Új helyzetet teremtett azonban az Oszmán Birodalom politikai megújulását szorgalmazó ifjútörök mozgalom sikeres államcsínye, ami azzal fenyegetett, hogy a bosznia-hercegovinai képviselők delegálása az isztambuli parlamentbe ismét erős közjogi kapcsolatot teremt a két tartomány és a birodalom között, amit legfeljebb háború árán szakíthat el a Monarchia, a helyett, hogy kihasználna volna eddigi „birtokon belüli” helyzetét. A török nacionalizmus színre lépése az oroszoknak sem kedvezett, így jött létre a buchlaui egyezség 1908. szeptember 15-én, megerősítve az 1876-os reichstadti, az 1877-es budapesti és az 1881-es három császár megállapodás azon pontjait, hogy a Monarchia jogosult Bosznia-Hercegovina bekebelezésére (a szandzsák kiürítése és a vasúttervek elejtése árán), míg Oroszország megnyithatja a tengerszorosokat. Csakhogy a

sietős, megfelelő diplomáciai előkészítést nélkülöző annexió nem csak az antant hatalmakat, valamint Szerbiát és Törökországot ingerelte fel, de még a hármasszövetség legbizonytalanabb tagját, Olaszországot is, amelynek balkáni érdekeltségei megkívánták volna az expanziós tervek finom hangolását. A részleges katonai mozgósításokkal, gazdasági bojkottal, dzsiháddal meghirdetésével, majd a „hódító” részéről a „kárvalottnak” utalt jelentékeny kártérítés (!) megfizetésével lezajló válság feszült helyzetet teremtett a Balkánon. Az ambiciózus, de baljós sikerű akció után a Monarchia elvesztette kedvező megítélését az európai közvéleményben. 1908-tól úgy tekintettek rá, mint háborús felforgatóra.

2. Az osztrák–magyar berendezkedés az annexió után

Noha Ferenc József október 6-ai deklarációja az Árpádok uralkodói jogaira hivatkozva mondta ki a terület bekebelezését, ennek jogosultságát a horvát (és szerb) politikai erők erősen vitatták.⁸ Az annexió jogforrásául a Krešimiridák uralkodói jogaira apelláltak, s ismételten követelték a kettős tartomány Horvátországgal való közjogi egyesítését. Azonban Bosznia-Hercegovina státusa 1918-ig változatlan maradt. Ezen a helyzeten az sem javított érdemben, hogy az uralkodó 1910-ben korlátozott autonómiát adott a tartománynak. Ferenc József 1911. júniusi látogatása ugyan osztatlan lelkesedést váltott ki a helyiekből,⁹ politikai lojalitásuk valóságos mértékét azonban sokkal inkább jellemzi, hogy az alkotmányt egyik vallási-politikai közösség sem tartotta kielégítőnek.¹⁰ A 43%-nyi ortodox a Szerbiához csatlakozás politikai programját követte, a 22%-nyi katolikus leginkább az ausztrósláv-trialista területegyesítésben reménykedett, míg a népesség harmadát kitevő,¹¹ de a hatalmi posztok javát birtokló muzulmánosság is az autonómia bővítését szorgalmazta. Abban azonban nem volt nézetkülönbség a vallási és politikai irányzatok között, hogy mindegyikük a belügyeikbe való beavatkozásként élte meg az osztrák és magyar miniszterelnökök előzetes hozzájárulását az alkotmány kihirdetéséhez.¹² Az idegenellenesség legelemibb megnyilvánulásaként emelték fel szavukat a „kuferaši”-k (bőrönddel érkező idegenek) élősdijelenléte ellen.¹³

Túlzó, de nem egészen légből kapott vádjaik szerint ugyanis a német és magyar hivatalnokok, üzletemberek, ügyvédek nem csak az ország természeti kincseire tették rá kezüket, de a vezető posztok és a földtulajdon javát is birtokba vették, a helyiek kisémmizésével.¹⁴ Kifogásolták a magas adókat, a túlbujánzó bürokráciát, a katonai köröket képviselő tartományfőnököket és polgári helyetteseket, a civil adatlusnak a sokszor ellentmondó intézkedéseit, s a tartományi kormány birodalmi érdekeket preferáló működését. Mindezekre tekintettel bojkottálták a sarajevói városvezetés munkáját, hogy a feladatok folyamatos elvégzése érdekében királyi biztost kellett a tartományi főváros élére állítani.¹⁵ Ezen az alapon elutasították a boszniai „országos kormánytól” kapott szimbólumokat, mint a vörös-sárga tartományi zászlót, amelyet „Kállay rongyának” neveztek.¹⁶ A vádak jelentős része megalapozottnak tekinthető, noha a korabeli nyugati társadalmak gyakorlatában is magától értetődő, hogy a modern vasúti és logisztikai hálózat (telefonközpontokkal és távírdákkal) a stratégiai/katonai érdekek elsődlegességével épül ki.¹⁷ Ugyanakkor az osztrák, cseh és kisebb részben magyar tőkebefektetések modernizációs hatásai tagadhatatlanok. A kapitalista kizsákmányolás intenzitása, rideg profizmusa e patriarchális értékvilágban mégis heves ellenreakciókat váltott ki. Ebbe a körbe sorolható az a vád, hogy a megszálló csapatok után érkező magyar (!?) kantinosok, tudatosan alkoholistává, kártyásszá és „ledér életűvé” tették a helyieket, s ez nagyban okozója lett a tartomány gazdasági hanyatlásának, s a mohamedán lakosság tömeges kivándorlásának.¹⁸ S nem túlságosan meglepő, hogy a gazdag boszniai természeti kincsek kiaknázása és a szolgáltató ágazat kiépülése természetes ellen-

hatásaképpen a századforduló időszakában már szervezett formában jelentkezik a szocialista munkásmozgalom.¹⁹ Még ennél is nagyobb feszítő erőt hordoztak azonban a társadalom legszélesebb rétegét képező kmetek mozgalmi. Társadalmi állásukat leginkább a kelet-európai jobbágysággal vont párhuzammal jellemezhetjük, azzal a különbséggel, hogy 1857-től bérlőként igyekeztek szabadulni fennmaradó földesúri terheiktől, s ez lett a bosnyák modernizáció legfeszítőbb problémája.²⁰ Tömegeik legnagyobb hányada ortodox szerb volt, akik a muzulmán bégek, agák szolgálatában álltak. A szociális ellentétek tehát vallási/nemzeti konfliktusokkal fejlődtek meg. A kmet-probléma egyben sajátos vízvázlastónak számított a pártok együttműködésében.²¹

A vallási-kulturális hagyományok szívós tovább élése és az eltérő politikai kötődések miatt nehezen kezelhető gondot jelentett a hivatalos dokumentumok, utca-névtáblák, közérdekű közlemények írásmódja (arab-, cirill-, vagy/és latinbetűk használata);²² miközben a vasúthálózat jelentős részének stratégiai jelentősége, a telefon- és távírvonalak katonai felügyelete egyszerűen megkerülhetetlenné tette a német hivatalos nyelv használatát.

1. térkép. Az Osztrák–Magyar Monarchia balkáni régiója 1910-ben

Map 1. The Balkan region of the Austro-Hungarian Monarchy at 1910

Forrás: http://ceges.stiefel.hu/uploads/images/referenciak/Konyoklok/Valasek_Osztrak-Magyar_Monarchia_konyoklo_2011.JPG

3. A háború közelségében

A belső nehézségek és politikai ellentétek bőséges érvanyagot szolgáltatottak a terület birtoklásáért vetélkedő erők, külföldi hatalmak számára. Ebbe a sorba tartozik a horvátországi horvát–szerb koalíció is, amely az 1905. évi fiumei rezolúció értelmében reális alternatívaként számolt a magyar egyesült ellenzék önállósulási törekvéseinek beteljesülésével,²³ s Dalmáciának a kiegyezésben is rögzített integrálása érdekében – velük szövetségben – átmenetileg Bécs ellenes platformra helyezkedett. Abban a meggyőződésében, hogy – a garasanini recept szerint – így távlatilag esély kínálkozik a bosnyák-hercegóc területek

„egyesítésére” is. Igaz, a sebezhetőbbé váló önálló Magyarország ellenében majdan leginkább a délszláv egyesítés Piemontjának, Szerbiának a támogatására (és vetélkedésére) számíthatott...

Ez utóbbi délszláv konspiratív együttműködésnek az esélyét és veszélyét hivatott igazolni 1909-ben a nagy nemzetközi visszhangot kiváltó zágrábi- és Friedjung-per. Az elégtelen és cinikusan konstruált bizonyítékokkal azonban nem lehetett meggyőzően alátámasztani a szerb kormánnyal való hazaáruló összejátszás vádját. Így a processzus a visszajára sült el: a horvát–szerb ellenzék illojális, sőt szeparatistikus törekvéseinek igazolása helyett, az arrogáns és törvénytelen magyar nemzetiségi politika botránykövévé vált szerte Európában. A vádak későbbi beigazolódásától²⁴ függetlenül a szerb kormány nem mulasztotta el kiaknázni ezt a lehetőséget, és nyugati propagandájában a Monarchiát, sőtét tónusokkal, mint a „népek börtönét” jeleníthette meg. A lejárató kampány²⁵ minden mértéktartást nélkülöző volt, hogy még a bécsi brit nagykövét is értetlenségének adott hangot, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hogyan tűrheti el mindezt. Brit részéről azonban közel sem volt mindenki ilyen megértő a dualista Monarchiával, hiszen az alkotmány kihirdetése kapcsán Szarajevóba látogató Henry Wickham Steed, a Times bécsi tudósítója a Monarchia szétverésének nagyhatású propagátoraként vált ismertté.²⁶ Akárcsak a Skót Vándor, Seton-Watson, aki ekkoriban éppen Dalmáciában gyűjtött anyagot a délszláv kisebbséggel szembeni jogsértésekről.²⁷

Ennél sokkal közvetlenebb veszélyt hordozott a vámháború miatt különösen ellenségesé váló Szerbia magatartása. Ismeretes, hogy az annexiók válság idején az esetleges hadüzenetről parlamenti szavazást tartó, s katonai pótköltségvetést elfogadó ország kormányának hallgatólagos támogatásával sorra alakultak azok a titkos társaságok, és (terror)szervezetek, amelyek majd a világháború kirobbanását okozó merénylet megszervezésében és kivitelezésében is szerephez jutnak, mint a Narodna Obrana (Nemzetvédelem) és az „egyesülés vagy halál” (ujedinjenje ili smrt) jelmondatával fémjelzett Fekete Kéz (Crna ruka). Ezek titkos működéséről azonban ekkoriban még igen keveset tudhatott a közvélemény. Ami a szerb és montenegrói területi aspirációkra utalhatott, az legfeljebb a sűrű határincidensekről²⁸ szóló híradásokból volt kiolvasható, s a Monarchia által 1908-ban kiűritett Novi Pazar-i szandzsák kereskedelmi bojkottjából.²⁹

1911-től azonban már egy valóságos háború füstje gomolygott a Nyugat-Balkán hegyei felett. A Tripolisz és Kireneika (a majdani Líbia) birtokáért kirobbant olasz–török háború 1911/12-ben elszánt boszniai muzulmán önkéntesek részvételével zajlott.³⁰ Ebben a konfliktusban Budapest ismét a törökök oldalára állt. A birodalom délszlávjai viszont ezt a rokonszeny-nyilvánítást épp úgy elutasították, mint másfél emberöltőnyi idővel korábban, a „nagy keleti válság” idején. Ebben ugyan a horvát alkotmány felfüggesztése és a választásokon győztes ellenzék kormányra kerülésének megakadályozása is közrejátszott. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a horvát királyi biztosok (Slavko Cuvaj és Ivan Škerlec) elleni merényletek³¹ által is magasra transzformált nacionalizmus nem csak a magyarosítás-vád³² boszniai exportját eredményezte (teljességgel megalapozatlanul), de most már egyre nagyobb súllyal a délszláv egységtörekvések motorjává vált. Ennek fényében egyáltalán nem meglepő, hogy az 1912-ben kitört első Balkán-háborúban már tömegesen vettek részt boszniai önkéntesek. S a civil társadalom jelentős adománygyűjtéssel vette ki a részét a „közös” érdekekért folyó (területszerző) háborúból.³³ Első hallásra annál meglepőbb a nagy számban dezertált szerb katonák boszniai befogadása. A túlhajszolt és emberfeletti megpróbáltatásoknak kitett szökött bakák „áldozatként” való megjelenítése³⁴ köszönő viszonyban sem volt azzal a valós állapottal, amelynek lényege a nagyszerb törekvések minden lehetséges és tiltott eszközzel való szolgálata volt, beleértve a „beépülés” és kémkedés gyakorlatát. Hasonlóképpen nehezen értelmezhető a balkáni konfliktus szerb katonasorvo-

sainak boszniai továbbképzése³⁵ abban az idősebb Andrássy Gyula óta létező diplomáciai (és katonapolitikai) kontextusban, hogy egy nagy délszláv állam létrejöttét a Monarchia szomszédságában minden erővel akadályozni (nem pedig segíteni) kell.

Hogy a háborús készülődésben azért a Monarchia is felvette a kesztyűt,³⁶ arra leginkább a logisztikai fejlesztésekről szóló sűrű híradások utalnak. Nem csak a gőzerővel folyó vasútfejlesztések és a telefon- és távíróvonalak országos hálózatának kiépítése zajlik, de a háború előestéjén a két tartomány infrastruktúráját a magyar és osztrák nagyrendszerekbe integrálják.³⁷

Szerbia 1912/13-as háborús sikerei, területének megkétszereződése az úgynevezett Vardar-Macedónia bekebelezésével rendkívüli módon megnövelte a „jugoszláv” alternatíva vonzerejét a Monarchia délszláv népeinek körében. Az ifjú szlovénektől a horvát Jogpárton át a horvát–szerb koalícióig, Jaša Tomić radikális szerbjeiig és a délszláv politikai emigrációig sokan gondolták úgy, hogy egy küszöbön álló háborúban a kimeríthetetlen anyagi és emberi erőforrásokkal rendelkező Oroszország oldalán kivívható Vuk Stevanović Karadžić dédelgetett álma: a Carigradtól (Isztambul) Bécsújhelyig terjedő balkáni délszláv birodalom. A Japántól elszenvedett vereségéből lassan ocsúdva a cári birodalom, úgy tűnt, hogy 1914-ben már készen áll arra, hogy a szláv szolidaritás jegyében átrajzolja a hatalmi erővonalakat a Balkánon. Mi több, a Közép-Duna-medencében is...

Az Osztrák–Magyar Monarchia napjai ekkor már meg voltak számlálva. Egyetlen kontinentális gyarmatán,³⁸ a multikulturális Boszniában egy időzített bomba ketyegett, amelyet a dualista nagyhatalom politikai elitje és társadalom-mérnökei (mondhatni, tűzszerészei) képtelenek voltak hatástalanítani, miközben Dragutin Dimitrijević szerb vezérkari ezredes (Apis) és halálra szánt ügynökei már az annexió óta a tűzzel játszottak – hogy működésbe hozzák azt. Próbálkozásait 1914 nyarán – éppen a rigómezei csatavesztés évfordulóján – „kirobbanó” siker koronázta! S több mint fél évtizedre nem csak a Balkánra, de az egész kontinensre a háború sötét fellege nehezedett...

JEGYZETEK

1. Míg az okkupáció előtt 120 tisztviselő igazgatta a két tartományt, az annexió után ez a létszám 10 944 főre szökkent fel. Közülük 4026 fő volt „bennszülött”, kb. 6200 szerb és horvát, s összességében 9242 szláv. Míg német 1271, magyar pedig ennek csupán a negyede, 303 fő. Magyarok a bosnyák közigazgatásban. Boszniai Hírek, 1910. nov. 17. [A továbbiakban: B.H.]
2. Jellegzetes a hagyományos súly- s mértékrendszer megtartására irányuló mozgalom. B. H. 1911. okt. 9.
3. Gulyás L. (2002): Az Osztrák–Magyar Monarchia és a regionális etnikai nacionalizmus. A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs 2002. 168–188. old.
4. A délszláv mozgalmakról lásd Gulyás László (2012): Küzdelem a Kárpát-medencéért. Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy a nemzeti és nemzetiségi kérdés területi aspektusai Magyarországon 1690–1914. Kárpátia Stúdió. Budapest. 200–207. old.
5. Egy jogpárti boszniai horvát orgánus a húszévi bántság után miniszterelnökként visszatérő Khuen-Héderváryt „vértől csöpögő karmokkal” bíró „rémképnek” nevezte, akinek kormányzása alatt „sortűz sortűzre dördült, amikor a horvát határvidékek polgárai vérükben fetrengtek, amikor a horvát börtönök zsúfoltak voltak”... csak hogy a száborban kényelmes többséget szerezzen. Hrvatski Dnevnik [Szarajevó], 1910. jan. 14. A lapszámot a hatóságok elkobozták. Az első elkobzott Khuen-cikk. B. H. 1910. jan. 17.
6. Lásd: Ress Imre (2004): Kapcsolatok és keresztutak: horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. L' Harmattan, Budapest.
7. „Míntha bombát dobott volna a lábam elé.” Hóman Bálint: Egyetemes történet IV. Harmadik könyv: az európai rendtől a káoszig negyedik rész: a nagy összeütközések kifejlődése, harmadik

fejezet: az annexiós válság; a balkáni helyzet <http://vmek.oszk.hu/07100/07139/html/0001/0005/0003/0005/0003-16e.html>, Letöltés: 2014. ápr. 14.

8. A szarajevói Srpska Riječ Kossuth Ferencet, Apponyi Albertet és Batthyány Tivadart bírálta, mert történelmi alapon jogot formáltak Bosznia-Hercegovinára. B. H. 1910. jan. 4. Az osztrák keresztényszocialisták szócsove, a Sarajevoer Tagblatt ugyanakkor hosszan idézett abból a röpiratból, amely Magyarország „birtokjogát” vitatta Dalmáciára és Bosznia-Hercegovinára. Röpirat Magyarországnak Boszniára való igénye ellen. B. H. 1910. jan. 8.
9. Ferenc József Bosznia-Hercegovinában. B. H. 1911. jún. 7.
10. B. H. 1910. júl. 7.
11. Köztes-Európa, 1763-1993 (1995) In: Pándi Lajos (szerk.) Osiris-Századvég, Budapest. 176. old.
12. A boszniai politikai közvélemény messzemenően Batthyány Tivadarral értett egyet, aki határozati javaslatlalt élte a magyar parlamentben, mondván, hogy Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöknek (osztrák kollégájával egyetemben) nem volt joga jóváhagyni a készülö bosnyák alkotmányt, mert ez durva beavatkozás a tartomány alkotmányos bel-viszonyaiba. B. H. 1910. márc. 23.
13. Arnaudović Šarif, vakuf-igazgató szerint az „idegenek” kormány közreműködésével kiuzsorázzák a tartományt. Az ipar, a kereskedelem, a kultúra az ő kezükben van és a hivatalok is. Honfirtárait azzal buzdította, hogy fogjanak össze, irtsák ki maguk közül azokat, akik „Megvetnek benneteket”. Bosnyák mohamedán támadás. B. H. 1912. szept. 23. 1908-ig valójában a berlini kongresszus kötelezte a Monarchiát, hogy saját hivatalnokokkal kormányozzon. S azóta alig volt idő képzett hivatalnokok kinevelésére.
14. Joszif Stadler szarajevói katolikus érsek egy budapesti interjúban azt állította, hogy Magyarország ösztönzi a bégek kivándorlását, hogy magyar parasztjainak letelepedést biztosítson a muzulmán földet felvásárlásával. Stadler érsek Budapesten. B. H. 1910. febr. 4. Makkai Béla (2003): Végvár vagy hídfő: „Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása” Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában, 1904–1920. Lucidus, Budapest.
15. Sarajevo-i közszégi tanács válsága. B. H. 1910. aug. 27. A szarajevói városvezetés – formailag nemzetiségi viták miatt – 1911 tavaszán határozatképtelenné vált. A 30 városatyának még a fele sem vett részt az üléseken. B. H. 1911. márc. 1.
16. A Spaska Riječ vezércikkét idézte a Boszniai Hírek, B. H. 1910. jún. 21. A bosnyák tartománygyűlés elnöksége kétszer tiltakozott magyar és osztrák zászlók kitűzése ellen. A bosnyák zászlókérdés rendezése. B. H. 1910. júl. 2.
17. A horvát–szerb hivatalos nyelv kizárólagossá tételét épp e miatt nem tartották életszerűnek mértéktartó sajtóvélemények. B. H. 1913. jan. 15.
18. Horvát rágalomk Bosznia-Hercegovina gazdasági hanyatlásáról. B. H. 1910. jan. 15.
19. A szociáldemokraták 1911. évi kongresszusa 4000 fő és szerb, cseh, horvát, osztrák (Karl Renner) és magyar küldöttek (Weltner Jakab, Buchinger Manó) részvételével zajlott, nem sokkal a rézgyári munkások sztrájkmozgalma után. BH. 1911. júl. 11.
20. 1911 elején Sarajevóban egy 3000 fős szociáldemokrata gyűlésesen a szónokok Ausztria és Magyarország mesterkedésének minősítették azt a helyzetet, hogy nem a kötelező kmet-megváltásról folyik a társadalmi diskurzus, holott erőszakkal kellene visszaadni a földet azoknak, akiktől egykoron handszárral vették el. B. H. 1911. jan. 17.
21. A szarajevói Srpska Riječ című lap cikkírója éppen a kmet-kérdésben remélte, hogy megbomlik a bosnyák országos kormányt támogató pártszövetség (Horvát Nemzeti Közösség/Zajednica és a Muzulmán Nemzeti Szervezet), ahogy korábban, s legutóbb a Postatakarékpénztár ügyben is egységesen a kormány ellen szavaztak a három vallási közösség képviselői. B. H. 1911. febr. 1.
22. A tartománygyűlés munkája 1911 tavaszára azért feneklett meg, mert a szerb Nikola Mandić azt javasolta, hogy a „szerbhorvát” elnevezés helyett szerb vagy horvát nyelvet használjanak, amit a közszolgálat minden hivatalnoká két éven belül köteles elsajátítani, s ez a véglegesítés és új alkalmazás előfeltétele. A horvátok és muzulmánok tiltakozásul nem voltak hajlandók tárgyalni a kmet-kérdést. B. H. 1911. márc. 15. A közútfejlesztési törvényjavaslaton a feliratok módja és sorrendje kérdésében is heves vita bontakozott ki. B. H. 1911. nov. 9.

23. Lásd: Dolmányos István (1976): A koalíció az 1905-1906. évi kormányzati válság idején. Akadémiai Kiadó, Budapest. és Sokcsevits Dénes (2005): A fumei rezolúció és az 1905 és 1907 közötti horvát–magyar közeledés előkészítése a horvát sajtóban. Századok, 2005/3. sz. 751–767. old.
24. Szmrecsányi György 1917 tavaszán leplezte le a budapesti parlamentben a Pašić-listán szereplő 6 koalíciós szabor-képviselőt. Bajza József (1925): A magyar–horvát unio felbomlása. Szent István Akadémia, Budapest. 47. old
25. A Prosvjeta 1881-ben alapított cirill betűs, kormány közeli (!) lap volt. 1902-ben ugyanezen a néven kulturális-művelődési egyesület alakult. Ez utóbbi korábban kifogástalan kiadványát 1913-ban el kellett kobozni, mert szerkesztője, Radulović Risto olyan uszító előszót írt az 1914-es kiadáshoz. Elkobzott szerb naptár. B. H. 1913. dec. 20. 1911-ben megtiltották a belgrádi Novo Vreme című lap forgalmazását uszító cikkei miatt. B. H. 1911. szept. 14.
26. A királyi fogadás előkészületei Sarajevóban. B. H. 1910. máj. 28. Ress I. (2004): i. m. 235. old.
27. Scotus Viator Sarajevóban. B. H. 1910. ápr. 30.
28. Egy belgrádi lap röppentette fel a hírt, hogy bosnyák csendőrök határsértést elkövetve össze-csaptak szerb paraszttal. A Boszniai Hírek viszont utánajárt az esetnek és kiderült, hogy szerb fa-tolvajokat értek tetten, s tartóztattak le a Száva menti Bjelinán. Az okozott kár fedezetül jószágaitak lefoglalták a csendőrök. Bosnyák-szerb incidens. B. H. 1910. jan. 29. – A belgrádi Politika egyik híradása éles hangon elítélte azokat a magyar katonákat, akik „ok nélkül rátámadtak egy lakodalom szerb násznépére”. Ebben csak az a különös, hogy az ünneplők oly szívósan védekeztek, hogy 7 katona megsérült... Magyar katonák és bosnyák lakodalmások állítólagos összetűzése. B. H. 1910. márc. 14. – Brčko környékén egy csendőrrazzián 50 forgópisztolyt, löszert és tiltott szerkezetű késeket koboztak el. 22 fő ellen eljárás indult, Švijić Narif fegyvercsempéssel az élen. BH. 1911. okt. 26.
29. A Szandzsákba igyekvő kereskedőket sűrűn feltartóztatták, külön engedélyeket kértek tőlük, ami késedelmes szállításokkal járt. A forgalmat Montenegró is blokkolta ... Míg a bosnyák kereskedelmi kamara enyhítést kért, bevezették az útlevélkényszert Szerbiával szemben. B. H. 1914. ápr. 14.
30. A boszniai muzulmán önkénteseknek a tripoliszi harctéren lelkes fogadtatásban volt részük. B. H. 1912. márc. 14.
31. Sokcsevits Dénes (2011): Horvátország a 7. századtól napjainkig. Mundus Novus, Budapest, 435. old.
32. Ennek csúcspontja az az 1912-es tüntetés volt, amelyen középiskolás diákok magyar zászlót égettek, s melynek feloszlásában magyar helyőrségi bakák is részt vettek, úgymond „tatáros” brutalitással. Az ügy kapcsán halálosan megfenyegették Balassa György gimnáziumi tanárt, a Magyar Egyesület titkárát, amiért közreműködött a zászlóégető diák kézre kerítésében. Makkai Béla (1996): A magyar kormányzat „Boszniai actio”-ja (1909-1919). Századok, 130. évf. 1996/2. 341–381. old.
33. A boszniai szerbek Szarajevóban 40 000 K, Mosztárban 30 000 K, Tuzlában pedig 25 000 koronát gyűjtöttek a Vöröskeresztnek, természetesen Belgrád és Cetinje javára. B. H. 1912. okt. 25. – A Muzulmán Önálló Párt természetesen a török sebesültek javára gyűjtött. Még pedig 28.000 koronát. B. H. 1911. nov. 13. A fűzős párttal együtt 64 000 koronát. B. H. 1911. nov. 20.
34. A statisztikák egyre több katonaszökevényt jeleztek Szerbiából, akik a permanens háború megpróbáltatásaira és a tisztek embertelen bánásmódjára panaszkodnak. A bosnyák hatóság nem elenezte letelepedésüket. B. H. 1914. márc. 16.
35. A Szarajevóba költözött szerb orvosok és ápolók 10 napos tanfolyamon vettek részt. Ezeket saját pénzen szállították a szerb harctérre. B. H. 1912. okt. 25.
36. Erre utal az is, hogy XVI. hadtest parancsnokságát Raguzából (Dubrovnik) Mostarba helyezték át. B. H. 1911. szept. 27. Elhelyezését egy 52.000 korona költségvetésű építkezéssel egy Stefánia fasori telken oldották meg. B. H. 1912. márc. 4.
37. A MÁV a Boszna folyó menti fővonal fejlesztésében volt érdekelt, de a katonai érdekek bizonyosan főszerepet játszottak abban, hogy az erdői és gombosi vasúti híd megépítésével Bosanski Brod felől – Pécs helyett – Szabadka érintésével vált elérhetővé a magyar főváros, jelentős menetidő csökkenéssel. A bosnyák–magyar vasúti közlekedés fejlesztése. B. H. 1911.

szept. 5. – 1912 nyarára Doboj, Derventa, Travnik, Zavidović, Zenica is az interurban rendszer részévé lesz, s így már Budapest is közvetlen hívással elérhetővé válik. A bosnyák nemzetközi telefonhálózat kibővítése. B. H. 1912. júl. 8. 1913 végére pedig Dalmácián és Metkoviçon át, illetve Budapestet át Bécs is hívhatóvá vált Boszniából. A második Sarajevo – Bécs telefon. B. H. 1913. dec. 20.

38. A boxer lázadás leverésében való szerény részvétel fejében a Monarchia kapott egy talpalatnyi (alig több, mint 100 hektáryi) földet Tiencsin belvárosában. http://hu.wikipedia.org/wiki/Tiencsini_koncesszi%C3%B3s_z%C3%B3n%C3%A1k. Letöltés: 2014. ápr. 14.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Andrássy Gyula (1990): Diplomácia és világháború. Budapest, Göncöl-Primusz.
- Andrássy Gyula (1914): Bosznia okkupációjáról / Bev. Wertheimer Ede. Franklin, Budapest.
- Angyal Dávid (1932): A boszniai válság története, 1908–1909 (Különlenyomat a Bécsi Magyar Történeti Intézet 1932-es évkönyvéből).
- Asbóth János (1887): Bosznia és Hercegovina: úti rajzok és tanulmányok, 1–2. Pallas Rt., Budapest.
- Bajza József (1925): A magyar–horvát unio felbomlása. Szent István Akadémia, Budapest.
- Balanyi György (1920): A Balkán-probléma fejlődése a parisi congressustól a világháború kitöréséig. 1856–1914, Budapest.
- Bence László (1987): Bosznia-Hercegovina okkupációja 1878-ban. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Cvijić, Jovan (1996) Aneksija Bosne i Hercegovine i srpski problem. Kultura, Beograd
- Gratz Gusztáv (1993): A szerb–horvát ellentét. Magyar Szemle, 1993/2. 198–206. old.
- Juzbašić, Dževad (1973): Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat. Svjetlost, Sarajevo.
- Lovrenović, Ivan (1995): A régi Bosznia. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- Bíró László (1995): *Nemzeti mozgalmak Boszniában*. História, 1995/1. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/95-01/ch07.html> Letöltés: 2014. márc. 12.
- Bridge, F. R. (1972): From Sadowa to Sarajevo: The Foreign Policy of Austria-Hungary. 1866–1914. Routledge & Kegan Paul. London, Boston.
- Diószegi, István (1997): A hatalmi politika másfél évszázada 1789–1939. Budapest, História Monográfiák. MTA Történettudományi Intézete.
- Dolmányos István (1976): A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gulya Károly (1965): Az annexiós válság és az Osztrák–Magyar Monarchia balkáni politikája. Acta Universitatis de Attila József, Nominatae Acta Historica, tomus XX. Szeged.
- Gulyás L. (2002): Az Osztrák–Magyar Monarchia és a regionális etnikai nacionalizmus. A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs. 168–188. old.
- Gulyás László (2012): Küzdelem a Kárpát-medencéért. Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy a nemzeti és nemzetiségi kérdés területi aspektusai Magyarországon 1690–1914. Kárpátia Stúdió. Budapest.
- Hóman Bálint: Egyetemes történet IV. Harmadik könyv: az európai rendtől a káoszig negyedik rész: a nagy összeütközések kifejlődése, harmadik fejezet: az annexiós válság; a balkáni helyzet <http://vmek.oszk.hu/07100/07139/html/0001/0005/0003/0005/0003-16e.html>, Letöltés: 2014. ápr. 14.
- Horváth Jenő (1921): A balkáni kérdés utolsó fázisa 1895–1920. Budapest.
- Jelavich, Barbara (1996): A Balkán története I–II. Osiris-2000. Budapest.
- Kraljačić, Tomislav (1987): Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882–1903. Sarajevo.
- Nádasdy Béla (1934): Délszlávok: történelem-politikai tanulmány, Budapest.
- Makkai Béla (1996): A magyar kormányzat „Boszniai actio”-ja (1909–1919). Századok, 1996/2. 341–381. old.
- Makkai Béla (2003): Végvár vagy hídfő: „Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása” Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában, 1904–1920. Lucidus, Budapest.

- Mercator (1908), A nemzetiségi kérdés és a magyar birodalmi eszme, Budapest.
- Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris, Budapest.
- Palotás Emil (1972): A Balkán-kérdés az osztrák–magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén. Akadémiai, Budapest.
- Patek Ferenc (1943): A magyar külpolitikai közvélemény alakulása az annexió válságától a világháborúig. Budapest.
- Pál Alfréd (1913): Bosznia-Hercegovina politikai szervezete. Eggenberger, Budapest.
- Pándi Lajos (szerk.) (1995): Köztes-Európa, 1763–1993. Osiris-Századvég, Budapest.
- Ress Imre (2004): Kapcsolatok és keresztutak: horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. L' Harmattan, Budapest.
- Slipčević, Faud (1954): Bosna i Hercegovina od berlinskog kongresa do kraja prvog svjetskog rata (1878–1918), Zagreb.
- Sokcevitš Dénes (2005): A fiumei rezolúció és az 1905 és 1907 közötti horvát–magyar közeledés előkészítése a horvát sajtóban. Századok, 2005/3. sz. 751–767. old.
- Sokcevitš Dénes (2011): Horvátország a 7. századtól napjainkig. Mundus Novus, Budapest.
- Somogyi Éva (1986): Aehrenthal birodalmi reformtörekvései 1906–1907, Századok, 1986/4.
- Sugar, Peter, F. (1963): Industrialization of Bosnia-Hercegovina, 1878–1918. Univ. of Washington Press, Seattle.
- Südländ, v. L. (1994): Jugoslavensko pitanje: prikaz cjelokupnog pitanja. Varaždin.
- Thallóczy Lajos (1912): A Balkán-félszigeten beállott változásokkal szemben Magyarország részéről követendő eljárás kulturális és gazdasági téren: emlékirat. Budapest. OSZK Kézirattára, Thallóczy Lajos hagyatéka.
- Tömöry Márta (1966): Bosznia-Hercegovina annektálásának történetéből (Részletek Thallóczy Lajos naplójából) Századok, 1966/4–5.
- Sajtóforrás: Boszniai Hírek [Szerk.: Gellért Oszkár]